

**Uchwała składu siedmiu sędziów z dnia 28 października 2011 r., III CZP
33/11**

Sędzia SN Lech Walentynowicz (przewodniczący)

Sędzia SN Antoni Górski

Sędzia SN Jacek Gudowski

Sędzia SN Iwona Koper

Sędzia SN Zbigniew Kwaśniewski

Sędzia SN Kazimierz Zawada

Sędzia SN Dariusz Zawistowski (sprawozdawca)

Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 28 października 2011 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Generalnej Jana Szewczyka, po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego we wniosku z dnia 11 maja 2011 r., BSA I – 4110-3/11,

„Czy umowa przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności lub innego prawa zawarta w celu zabezpieczenia wierzytelności, o której mowa w art. 84 ust. 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361 ze zm.), jest skuteczna wobec masy upadłości, jeżeli uzyskała datę pewną w sposób określony w art. 81 § 2 i 3 k.c.?”

podjął uchwałę:

Umowa przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności lub innego prawa zawarta w celu zabezpieczenia wierzytelności (art. 84 ust. 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, jedn. tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361 ze zm.) jest skuteczna wobec masy upadłości także wtedy, gdy uzyskała datę pewną w sposób określony w art. 81 § 2 i 3 k.c.

Uzasadnienie

Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, działając na podstawie art. 60 § 1 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.), wniósł o podjęcie przez Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów uchwały rozstrzygającej przytoczone na wstępie zagadnienie prawne.

Wnioskodawca wskazał, że w tym zakresie zachodzi poważna rozbieżność w orzecznictwie Sądu Najwyższego, związana z niejednorodną wykładnią przepisów prawa. Ujawniła się ona wprawdzie na tle nieobowiązującego już art. 101 ust. 2 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 361 ze zm. – dalej: "Pr.u.n."), jednak przedstawione zagadnienie prawne pozostaje aktualne ze względu na podobną treść art. 84 ust. 2 Pr.u.n. Przepis ten odpowiada derogowanemu art. 101 ust. 2 Pr.u.n.

Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego jako przykłady rozbieżnych stanowisk powołał wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2008 r., II CSK 149/08 (OSNC-ZD 2009 nr A, poz. 25), w zasadzie korespondujący z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 7 lutego 2007 r., I ACa 1569/06 (OSP 2009, nr 1, poz. 5) oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2005 r., III CZP 104/05 (OSNC 2006, nr 10, poz. 162) i wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 1978 r., III CRN 232/78, OSNCP 1979, nr 9, poz. 173).

W tezie wyroku z dnia 30 września 2008 r., II CSK 149/08, przyjęto, że niezależnie od tego, czy zdarzenie, o którym mowa w art. 81 § 2 i § 3 k.c. następuje przed czy po ogłoszeniu upadłości, umowa przewłaszczenia objęta zakresem art. 101 ust. 2 Pr.u.n. nie uzyskuje daty pewnej. W uzasadnieniu podkreślono, że uzyskanie przez czynność prawną daty pewnej *ex post*, w myśl art. 81 § 2 i 3 k.c. jest nie do zaakceptowania w świetle wykładni językowej art. 101 Pr.u.n., w którym jest mowa o „zawarciu” umowy w formie pisemnej z datą pewną. Z tego względu zbędne jest sięganie do wykładni celowościowej tego przepisu. Co więcej, rozszerzająca wykładnia art. 101 ust. 2 Pr.u.n., uwzględniająca datę pewną czynności prawnej zgodnie z art. 81 § 2 k.c., nie chroni dostatecznie przed nielojalnością dłużnika i niektórych wierzycieli mających świadomość jego niewypłacalności. Prowadziłaby ona także do powstania „konwalidacyjnego prawa kształtującego”, pozwalającego na przekształcenie nieważnej czynności prawnej w czynność ważną, w następstwie zdarzeń opisanych w art. 81 § 2 i § 3 k.c. Sąd Najwyższy stwierdził również, że w przypadku formy pisemnej z datą pewną zastrzeżoną *ad eventum* niezachowanie wymaganej formy nie powoduje

nieważności czynności prawnej, jednakże nieważny staje się skutek objęty zastrzeżeniem.

W uchwale z dnia 29 listopada 2005 r., III CZP 104/05, Sąd Najwyższy stwierdził, że umowa przewłaszczenia, o której mowa w art. 101 ust. 2 Pr.u.n., jest skuteczna względem masy upadłości także wtedy, gdy umowa ta ma datę pewną uzyskaną w sposób określony w art. 81 § 2 i § 3 k.c. W uzasadnieniu uchwały podkreślono, że forma pisemna z datą pewną, ma niejednorodny charakter. Ustawodawca rozróżnia właściwą datę pewną, polegającą na urzędowym poświadczeniu daty dokonania czynności prawnej (data pewna *sensu stricto*) oraz datę pewną w szerokim znaczeniu, którą czynność prawna nabywa później niż w chwili jej dokonania, w wypadkach wskazanych w art. 81 § 2 i 3 k.c. (data pewna *sensu largo*). Cecha „pewności” daty dotyczy wówczas nie dokonania czynności, lecz istnienia czynności w chwili, w której czynność nabyła datę pewną w wyniku stwierdzenia dokonania czynności prawnej w przypadkach wskazanych przez art. 81 § 2 i 3 k.c. Sąd Najwyższy uznał, że za stanowiskiem przyjętym w uchwale przemawiała przede wszystkim *ratio legis* art. 101 ust. 2 Pr.u.n.; jest nią zapobieżenie znowie upadłego dłużnika z niektórymi wierzycielami. Stwierdzenie daty pewnej po dokonaniu czynności nie prowadzi do obejścia tego przepisu, istotne jest bowiem zapewnienie, aby czynność została dokonana przed ogłoszeniem upadłości, data pewna zaś, także *sensu largo*, może zaświadczać, że umowa została sporządzona przed ogłoszeniem upadłości. Sąd Najwyższy podkreślił również, że forma szczególna została w art. 101 ust. 2 Pr.u.n. zastrzeżona dla wywołania określonych skutków (*ad eventum*), a nie *ad solemnitatem*.

Z kolei w wyroku z dnia 22 listopada 1978 r., III CRN 232/78, Sąd Najwyższy uznał, że „zastępcza data pewna z art. 81 § 2 k.c.” czyni zadość wymaganiom formy z datą pewną zastrzeżonej w art. 678 § 2 k.c.

Wnioskodawca zwrócił również uwagę na występującą w doktrynie rozbieżność w ujmowaniu daty pewnej na gruncie art. 81 k.c. Podkreślił, że różnica stanowisk dotyczy m.in. pojmowania instytucji daty pewnej z punktu widzenia jednolitości tej instytucji, wymagania zachowania formy czynności prawnej z datą pewną i skutków jej zastrzeżenia, *rationis legis* art. 81 k.c., czy też znaczenia zapisu o skuteczności umowy z datą pewną wobec osób trzecich, w kontekście domniemania dokonania lub istnienia czynności i jego skutków procesowych. Po

przeprowadzeniu analizy uzasadnień powołanych orzeczeń Sądu Najwyższego oraz wypowiedzi prezentowanych w nauce prawa wnioskodawca opowiedział się za rozstrzygnięciem przedstawionego zagadnienia prawnego w ten sposób, że umowa przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności lub innego prawa, zawarta w celu zabezpieczenia wierzytelności, o której mowa w art. 84 ust. 2 Pr.u.n., jest skuteczna wobec masy upadłości, jeżeli uzyskała datę pewną w sposób określony w art. 81 § 2 k.c. Wnioskodawca podzielił prezentowany w doktrynie pogląd, że art. 81 § 3 k.c. jest nieadekwatny do czynności prawnych innych niż jednostronne. Zasygnalizował również potrzebę rozważenia relacji pomiędzy art. 84 ust. 2 a art. 127 ust. 3 Pr.u.n.

Prokurator Generalny wniósł o podjęcie uchwały, w myśl której umowa przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności lub innego prawa zawarta w celu zabezpieczenia wierzytelności, o której stanowi art. 84 ust. 2 Pr.u.n., jest skuteczna względem masy upadłości także wtedy, gdy umowa tego rodzaju uzyskała datę pewną w sposób określony w art. 81 § 2 i § 3 k.c., a została zawarta nie później niż w terminie dwóch miesięcy przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zagadnienie prawne przedstawione przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego dotyczy wprost wykładni art. 84 ust. 2 Pr.u.n., jednakże pozostaje ono w ścisłym związku z zakresem regulacji zawartej w art. 81 k.c., który odnosi się do zagadnienia czynności prawnej z datą pewną. Artykuł 84 ust. 2 Pr.u.n. uzależnia bowiem skuteczność wobec masy upadłości umowy mającej na celu zabezpieczenie wierzytelności przez przeniesienie własności rzeczy, wierzytelności lub innych praw (umowy przewłaszczenia), od uzyskania przez tę umowę daty pewnej.

W art. 84 ust. 2 Pr.u.n. posłużono się formułą o zawarciu umowy w formie pisemnej z datą pewną, co może wskazywać, że przepis ten nawiązuje do brzmienia art. 81 § 1 k.c. (data pewna *sensu stricto*). Należy jednak zauważyć, że art. 81 k.c. nie ogranicza się do określenia skutków czynności prawnej związanych ze spełnieniem wymagania urzędowego poświadczenia daty, z punktu widzenia formy czynności prawnej, ale wskazuje równocześnie, jakie skutki poświadczenia daty powstają wobec osób nieuczestniczących w dokonaniu czynności prawnej. W związku z tym w doktrynie podnosi się, że zakres jego regulacji nie jest oczywisty i budzi wątpliwości. Prezentowane jest stanowisko, że przepis ten odnosi się zarówno do samej formy czynności prawnej z datą pewną, jak i aspektów

procesowych w postaci skutków daty pewnej dla możliwości dowodzenia, w jakim czasie czynność została dokonana lub uzyskała datę pewną. Znaczenia art. 81 k.c. upatruje się m.in. w tym, że ma on uzasadniać stosowanie art. 247 k.p.c. także w odniesieniu do osób, które nie uczestniczyły w dokonaniu czynności prawnej. W literaturze podkreśla się również, że z art. 81 k.c. można wyprowadzić domniemanie dokonania czynności nie później niż w chwili poświadczenia daty. Szczegółowe rozważania w tym zakresie nie są konieczne do udzielenia odpowiedzi na przedstawione zagadnienie prawne, nie powinno jednak budzić wątpliwości, że brzmienie art. 81 k.c. istotnie nie ogranicza się do uregulowania formy czynności z datą pewną, a w literaturze i orzecznictwie przeważa stanowisko, iż na gruncie tego przepisu można wyróżnić obydwa rodzaje daty pewnej (*sensu largo* i *sensu stricto*). Pogląd ten należy uznać za uzasadniony; art. 81 § 1 k.c. w tym ujęciu dotyczy poświadczenia daty dokonania czynności prawnej, a art. 81 § 2 i 3 k.c. odnoszą się do poświadczenia daty, w której istniał dokument potwierdzający dokonanie czynności.

Kontrowersje w doktrynie budzi również zagadnienie, czy zdarzenia, o których mowa w art. 81 § 2 i § 3 k.c., mogą czynić zadość wymaganiu formy pisemnej z datą pewną. Z tych względów nie jest zatem oczywiste, do jakich aspektów daty pewnej czynności polegającej na zabezpieczeniu wierzytelności odnosi się art. 84 ust. 2 Pr.u.n. i nie można podzielić stanowiska prezentowanego w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2008 r., II CSK 149/08, jakoby przy wykładni tego przepisu zbędne było odwoływanie się do jego wykładni celowościowej, gdyż treść przepisu wskazuje jednoznacznie na wymaganie zawarcia umowy w formie pisemnej z datą pewną i chodzi w nim wyłącznie o dokument zawierający datę pewną.

Takie rozumienie zastrzeżenia formy pisemnej z datą pewną jest wątpliwe już z tego względu, że w art. 84 ust. 2 Pr.u.n. (art. 101 ust. 2 Pr.u.n.) forma pisemna z datą pewną nie została zastrzeżona *ad solemnitatem*. Wydaje się, że jedynie w tym przypadku wymaganie zachowania formy pisemnej z datą pewną byłby ograniczony do sytuacji uregulowanej w art. 81 § 1 k.c. Nie można zakładać, że brak wymaganej formy czynności prawnej, istotny z punktu widzenia chwili jej dokonania, może być zastąpiony przez formę zastępczą określoną w art. 81 § 2 i § 3 k.c., zezwalającą jedynie na późniejsze stwierdzenie faktu dokonania czynności prawnej. Skuteczność umowy przewłaszczenia nie jest uzależniona od zachowania formy

pisemnej z datą pewną; wywiera ona w pełni skutki pomiędzy jej stronami także bez spełnienia wymagania zachowania tej formy szczególnej. Uzasadnione jest zatem stanowisko, zdecydowanie przeważające w doktrynie i judykaturze, że forma pisemna z datą pewną została zastrzeżona w art. 84 ust. 2 Pr.u.n. *ad eventum*.

W literaturze nie ma jednolitego stanowiska co do kwestii, czy zdarzenia opisane w art. 81 § 2 i § 3 k.c. czynią zadość wymaganiu formy pisemnej z datą pewną zastrzeżoną *ad eventum*. Takie poglądy są jednak dość szeroko reprezentowane. Zakładają one, że przepisy zastrzegające formę pisemną z datą pewną *ad eventum* mają na celu zapewnienie pierwszeństwa prawu wynikającemu z czynności zaopatrzonej w datę pewną przed prawami innych osób i uniemożliwiają antydatowanie czynności prawnych. Z tego punktu widzenia istotne jest nie to, kiedy powstał stosunek prawny poświadczony datą pewną, lecz to, czy w określonej dacie istniał. Pogląd ten należy uznać za uzasadniony, co przemawia za możliwością poświadczenia daty pewnej, o której mowa w art. 84 ust. 2 Pr.u.n., także w sposób przewidziany w art. 81 § 2 i 3 k.c. Taką ocenę potwierdza judykatura (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 1978 r., III CRN 232/78, z dnia 12 kwietnia 2001 r., II CKN 1323/00, OSNC 2001, nr 12, poz. 177, z dnia 5 lutego 2009 r., II CSK 149/08, i uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2005 r., III CZP 104/05). Odmienny pogląd został zaprezentowany jedynie w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2008 r., II CSK 149/08.

Istotne jest jednak również to, że art. 84 ust. 2 Pr.u.n. kładzie wyraźnie nacisk na określenie skutków zawarcia umowy przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności lub innych praw z celu zabezpieczenia wierzytelności wobec osób nieuczestniczących w dokonaniu takiej czynności (innych wierzycieli), na wypadek ogłoszenia upadłości dłużnika, co – jak podkreślono – jest także istotne z punktu widzenia regulacji zamieszczonej w art. 81 k.c. W przepisie tym przyjęto, że poświadczenie daty jest skuteczne również wobec osób nieuczestniczących w czynności prawnej. Za taką oceną znaczenia art. 84 ust. 2 Pr.u.n. przemawia wykładnia celowościowa tego przepisu. W uzasadnieniu uchwały z dnia 29 listopada 2005 r., III CZP 104/05, zasadnie podkreślono, że celem art. 101 ust. 2 Pr.u.n. – o tożsamym brzmieniu – było zapobieżenie możliwości zmowy upadłego dłużnika z jednym lub niektórymi wierzycielami i antydatowanie – w celu pokrzywdzenia innych wierzycieli – umowy zawartej po ogłoszeniu upadłości. Taki cel regulacji zawartej w art. 84 ust. 2 Pr.u.n. jest powszechnie akceptowany również

w doktrynie, nie powinno zaś budzić wątpliwości, że do realizacji tego celu wystarczające jest uzyskanie przez czynność prawną daty pewnej w wyniku zdarzeń określonych w art. 81 § 2 i § 3 k.c.

Z punktu widzenia skutków umowy przewłaszczenia mienia upadłego dłużnika dla masy upadłości nie ma też istotnego znaczenia ściśle ustalenie daty, w której doszło do zawarcia takiej umowy. Tylko w takim przypadku byłoby istotne, aby umowa miała datę pewną w rozumieniu art. 81 § 1 k.c. Tymczasem ochrona wierzytelności w postępowaniu upadłościowym została ukształtowana w ten sposób, że skuteczność czynności dłużnika jest uzależniona od ich dokonania w oznaczonym w ustawie okresie poprzedzającym ogłoszenie upadłości (por. art. 127 ust. 3 Pr.u.n.). Ta kwestia nie jest jednak przedmiotem regulacji zawartej w art. 84 ust. 2 Pr.u.n. i nie powinna rzutować na treść uchwały. Z punktu widzenia art. 84 ust. 2 Pr.u.n. istotne jest, czy umowa przewłaszczenia, przy uwzględnieniu jej daty pewnej, została dokonana przed ogłoszeniem upadłości. Problem relacji art. 84 ust. 2 do art. 127 ust. 3 Pr.u.n. dotyczy odrębnego zagadnienia, tj. wymaganego przez ustawę terminu pomiędzy uzyskaniem przez umowę daty pewnej w rozumieniu art. 84 ust. 2 Pr.u.n. a dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości i w równym stopniu odnosi się do daty pewnej wynikającej z czynności prawnej posiadającej datę pewną w momencie jej dokonania (art. 81 § 1 k.c.), jak i czynności, która datę pewną uzyskała następnie, na podstawie art. 81 § 2 i 3 k.c. Wykładnia art. 84 ust. 2 Pr.u.n. dopuszczająca poświadczenie daty czynności na podstawie art. 81 § 2 i 3 k.c. nie pozostaje zatem w sprzeczności z art. 127 ust. 3 Pr.u.n. Na gruncie tego przepisu uzyskanie przez czynność prawną daty pewnej według zasad wynikających z art. 81 § 2 lub § 3 k.c. powinno natomiast nastąpić nie później niż w terminie dwóch miesięcy przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości.

Wnioskodawca zasygnalizował także wątpliwość odnoszącą się do możliwości uwzględnienia sytuacji opisanej w art. 81 § 3 k.c. przy ustalaniu daty pewnej umowy przeniesienia własności rzeczy, wierzytelności lub innych praw zawartej w celu zabezpieczenia wierzytelności, nawiązując do oceny prezentowanej w doktrynie, w myśl której przepis ten jest „nieadekwatny” do czynności prawnych innych niż jednostronne. Podzielając ten pogląd zaproponował, aby w związku z tym w uchwale uwzględnić jedynie brzmienie art. 81 § 2 k.c. Stanowisko to nie jest przekonywujące, art. 81 § 3 k.c., wyrażnie bowiem odwołuje się do śmierci „jednej z osób podpisanych na dokumencie”, co wskazuje, że może on odnosić się także do

czynności dwustronnych, udokumentowanych podpisami kilku osób. Ogranicza on jedynie zakres domniemania związanego z podpisem na dokumencie do tej osoby, która zmarła po podpisaniu dokumentu, odnosząc je do daty jej śmierci. W tym przypadku dokument nie ma daty pewnej w odniesieniu do takiej czynności prawnej, która ma charakter czynności dwustronnej, lecz data pewna zostaje ograniczona jedynie do tego oświadczenia woli (podpisu na dokumencie), które złożyła osoba zmarła. Nie można jednak wykluczyć, że także w odniesieniu do innych podpisów złożonych na dokumencie data pewna zostanie ustalona w ten sam sposób i ostatecznie datę pewną uzyska w związku z tym czynność prawna dwustronna, w chwili, w której data pewna powstanie co do wszystkich podpisów stron czynności prawnej. Tego rodzaju sytuacje w praktyce mogą występować rzadko i zasadnicze znaczenie dla możliwości następczego stwierdzenia daty pewnej czynności prawnych dwustronnych ma art. 81 § 2 k.c. Nie przemawia to jednak za pominięciem art. 81 § 3 k.c. przy ocenie przedstawionego zagadnienia prawnego.

Z tych względów Sąd Najwyższy podjął uchwałę, jak na wstępie.